

Hvad der kan undre er, at en særdeles spændende og omhyggelig undersøgelse påhæftes med teoretiske postulater uden synderlige forbehold. I forbindelse med populærarkæologi må man være opmærksom på den afsmittende virkning overfor menige læsere, og så bør forskningens sunde og naturlige tvivl også tages med. I forbindelse hermed må jeg også korrigere Kristian Kristiansen, når han mener, at i »Søfolk og kentaure« tolkes »ligheder i arkæologisk materiale som udtryk for vandringer af folkestammer«. Det står noget i modstrid med hvad jeg anfører af forbehold: »tilsyneladende østlige påvirkninger fra rytterfolk kunne let tolkes som noget nær en invasion, men intet tyder på omvæltninger... Fundene betyder heller ikke nødvendigvis, at thrako-kimmerier spredtes nordpå. Der er også mulighed for, at deres rytteri har haft en afsmittende virkning«.

Iøvrigt er det glædeligt, og forhåbentlig på langt sigt frugtbart, at populærarkæologi drøftes i disse år. I et stykke tid har der været en for skarp opdeling mellem forskning og »formidling«.

Vi bør ikke glemme, at Danmark har en særdeles velfunderet tradition for fagligt udført populærarkæologi, lige siden C. J. Thomsen satte skilte med sten, bronze og jernalder op på sit museum, foruden de endnu læselige bøger af Worsaae og Müller. Vi lever i et land, hvor populærarkæologi i ca. 150 år har været en uofficiel videnskabelig disciplin. Det er ikke meget forkert at sige, at det er på det felt den egentlige overordnede teoridannelse finder sted. Det er indbygget i selve arbejdsprocessen, hvor de mange fundoplysninger skal samles til et større oversigtsbillede end det er normalt at arbejde med i mere afgrænsede specialartikler eller i de mere konventionelle videnskabelige værker.

Benito Scocozza:

Livsfæste-myten skrumper ind

– en replik

I artiklen »Blev der indført livsfæste i Danmark i 1523?« (*Fortid og Nutid*, XXIX, 1981, s. 184–201)

har jeg hævdet, at der *ikke* blev indført livsfæste i 1523, og at det derfor er forkert, når fæsteforordningen af 14. maj 1523 igennem årtier er blevet kaldt *livsfæsteforordningen*. Forordningen er efter min mening intet andet end en almen formaning, der går i rette med kontraktbrud.

Artiklen har fremkaldt mange kritiske kommentarer. Den er af Mikael Venge blevet kaldt et »sadistisk« angreb på velmeriterede historikere, og min kritik af min egen fremstilling af forordningen i bogen *Klassekampen i Danmarks historie. Feudalismen*, opfattes af Venge som et udslag af »masochisme«.

Ud over denne psykologiske vurdering mener Venge ligeledes at kunne konstatere, at artiklen »i sin opbygning afspejler et af de i denne fotokopierings guldalder så yndede kompendier til undervisningsformål«, som jeg i dette tilfælde skulle have anvendt i forbindelse med undervisningen i metode på Københavns Universitet – en gisning, som straks skal bekræftes. Faktisk blev artiklen til efter en gennemgang af traditionen omkring 1523-forordningen. At kombinere undervisning og forskning er jo én af idéerne med universitetslærerjobbet.

Så meget om artiklens psykologiske og praktiske ophavssituation. Men artiklen er også blevet kritiseret for den metode, der anvendes i den. Og det er vel mere interessant end formodninger om mine eventuelle sado-masochistiske fornøjelser ved at fare ud mod andre historikere og mig selv i skøn forening.

Venge kalder min metode for »chaiselong-metoden«. Siddende i en sådan har jeg skummet især de brede fremstillinger hvor disse har »strejft« (livs)fæsteproblemet, i stedet for at udtømme litteraturen til bunds. Resultatet – i følge Venge –: »Torskesmut«! (Jvf. *Venge i Fortid og Nutid*, XXXIX, 1982, s. 476).

Om selve sagen siger Venge imidlertid intet. Han er vred over, at jeg har citeret ham for i sin fremstilling i *Gyldendals Danmarks-historie* at gentage, at der er tale om en livsfæsteforordning. Jeg burde dog have bemærket, at han i sin forskningsdiskussion har nævnt, at *Skrubbeltrang* har en anden opfattelse. Men jeg kan ikke efter min bedste overbevisning se, at det ændrer noget ved den kendsgerning,

at *Venge* fortsat bruger betegnelsen, blot fordi han nævner, at en *anden* historiker mener noget andet. Og det, der derfor står tilbage af Venges voldsomme irettesættelse, er, at han ikke tager stilling til spørgsmålet!

Aksel E. Christensen er ligeledes utilfreds med min metode. Jeg har udvist »ringeagt for lovttekstens ordlyd«, jeg har kastet min »kildeskritiske skolelærdom« over bord ved ikke at »gennemføre en selvstændig indholdsanalyse af en hovedkilde, før den vurderes endeligt i sin sammenhæng«, og jeg har – hvad der er Aksel E. Christensens hovedpointe – mistolket hans afhandling *Senmiddelalderlige fæsteformer som forudsætning for Forordningen om Livsfæste af 1523*. (Se denne i *Festskrift til Arup, 1946*).

Mistolkningen går ud på, at jeg har overset dens hele anlæg. Den er ikke en diskussion om, hvorvidt der blev indført livsfæste eller ej, men først og fremmest et opgør med den af bl.a. Poul Johs. Jørgensen fremlagte evolutionistiske opfattelse, at livsfæsteforordningen er resultatet af en successiv, glidende udvikling i fæsteforholdet. Den evolutionisme har Aksel E. Christensen søgt at modbevise med sin konstatering, at kildematerialet taler imod et udbredt livsfæste forud for forordningen.

En senere afhandling skulle så yderligere have drøftet problemerne omkring 1523-forordningen. Men den kom aldrig. I Aksel E. Christensens kritik af min artikel gives der imidlertid ikke et klart bud på, om forordningen var en livsfæsteforordning eller ikke. Aksel E. Christensen medgiver, at forordningen ikke »påbyder livsfæste«, men såvidt jeg kan se det, slutter han sig til den tradition, at den »medfører livsfæste«. Desuden går Aksel E. Christensen i rette med mig, fordi jeg ikke har læst forordningen grundigt nok. Jeg har ikke adskilt dens bestemmelse om, at fæsteren skal »icke festtis aff szin gaardt« fra »och ey ther aff vdtwiiszes«. Aksel E. Christensen mener ikke, at der her blot er tale om datidens tilbøjelighed til dobbeltkonfekt, men at udfæstning er noget andet end udvisning.

Om dette betyder, at Aksel E. Christensen *alligevel* vil fastholde, at der er tale om en livsfæsteforordning, må overlades til læsernes vurdering. Selv tilslutter jeg mig Erland Porsmose, der i sin afhandling *Bønder, bryder og*

tjenere. (Odense 1983) kommenterer Aksel E. Christensens ræsonnement således:

»Det forekommer mig, at ordlyden snarere må dække hhv. den lovmæssige opsigelse af fæsteren til næste fardag (evt. mod tilbagebetaling af stedsmål), hhv. den øjeblikkelige udvisning, men forholdet synes uden principiel betydning for livsfæste-diskussionen«. (s. 104).

Og når forholdet er uden principiel betydning for livsfæste-diskussionen skyldes det, at det eneste forordningen siger er, at ingen af metoderne – hverken udfæstning eller udvisning (hvis der altså er forskel) – må komme i anvendelse, såfremt fæsteren overholder sine forpligtelser. Men det er jo ikke ensbetydende med, at en fæster dermed kan sidde livet ud på sin gård. Også åremålsfæstere dækkes af de almene kontraktbeskyttende regler, som forordningen indskærper.

Tilbage af Aksel E. Christensens betragtninger står en fortsat uvished om, hvorvidt han ville have ændret sit syn på forordningen derhen, at han ville have forladt det, han kalder den »gængse opfattelse«, at forordningen er en livsfæsteforordning. I hvert fald har jeg svært ved at se, at han tager forbehold over for betegnelsen i sin oprindelige afhandling fra 1946, hvor han ud over at anvende betegnelsen i overskriften *hverken* tager forbehold over for denne betegnelse *eller* lader sin undersøgelse munde ud i, at det lidet udbredte faktiske livsfæste næppe kan begrunde, at man kalder 1523-forordningen for livsfæsteforordningen. Tværtimod skriver han i sin konklusion direkte følgende: »Forordningen *motiverede livsfæstet* (Min. udh.) som en beskyttelse af fæstebønderne mod jorddrottens vilkaarlighed, og saadan kom den ogsaa til at virke i det lange løb«, hvorefter han henviser til *Fussings Herremand og Fæstebonde*, s. 47 ff, som er netop det sted hos Fussing, hvor denne uden forbehold fastslår, at 1523-forordningen bestemte, at bonden skulle »sidde, saa længe han levede«, på fæstegården, såfremt han overholdt sine forpligtelser.

Desuden må man jo se på, hvorledes Aksel E. Christensens artikel i *Arup-Festskriftet måtte blive* opfattet, når dens hele anlæg – som tidligere nævnt – er bestemt af et opgør med

den evolutionistiske synsvinkel. Er den et sådant opgør, taler alt jo for, at Aksel E. Christensen netop vil fremhæve *modsatningen* mellem livsfæsteforordningen og det ikke-dominerende livsfæste, som Aksel E. Christensen gennem sin empiriske undersøgelse mener at kunne fastslå. Er forordningen af 1523 *ikke* at opfatte som en livsfæsteforordning, så er der ikke tale om et opgør med evolutionismen, for så ligger den i smuk forlængelse af tidens tendens til at sikre ordnede forhold. Kun hvis forordningen er et *brud* på det sædvanemæssige, vil der være tale om en afvisning af evolutionismen. Det er da også dette *brud*, som træder frem for læseren, når Aksel E. Christensen i sin afhandling stiller virkelighedsbaggrunden (ikke udbredt livsfæste) op over for 1523-forordningen, der skildres som en forordning om livsfæste; ellers ville der da heller ikke være nogen mening i at kalde »Frederik I.s forordning om livsfæste af 14. maj 1523« for »den vigtigste om bondens retsstilling forud for det 18. aarhundrede.« (s. 134 f).

Jeg mener derfor, at Aksel E. Christensens afhandling fra 1946 har været med til at cementere myten om, at 1523-forordningen er en overordentlig vigtig forordning, netop fordi den »indfører« eller »medfører« livsfæste, og derfor yderligere har bidraget til, at forordningen i eftertiden uovervejende er blevet kaldt *livsfæsteforordningen*.

Men – som sagt – i sit sidste indlæg imod min afvisning af, at der er tale om en livsfæsteforordning, synes Aksel E. Christensen ikke at modsige denne afvisning direkte, uden at han dermed tilslutter sig den. Desværre har Aksel E. Christensens pludselige død umuliggjort en videre skrap, men efter min mening frugtbar diskussion. Derfor må man nøjes med at sammenligne mine argumenter med Aksel E. Christensens oprindelige afhandling og med hans sidste indlæg omkring det kontroversielle spørgsmål.

Senest har Troels Dahlerup kastet sig ind i debatten. (Jvf. *Fortid og Nutid*, XXX, 1983, s. 280–301). Dahlerup korrekser mig ikke for at have glemt min kildekritiske barnelærdom. Men i stedet siger han:

»Styrken i Scocozzas arbejde ligger i hans demonstration af kildekritikkens og den formelle logiks destruktive muligheder ved påvisningen af, at en lang række tolkninger ikke hver og en har tvingende nødvendig gyldighed. « – og denne opsang kan man jo så læse, som man vil. I hvert fald mener Dahlerup ikke, at mit opgør med livsfæste-myten er særlig nyskabende, for min konklusion er forlængst »foregribet af Hector Estrup (1845) og senere af såvel Fridericia (1896) som Astrid Friis (1936)«.

Det forekommer mig, at netop disse betragtninger af Dahlerup angiver en afgørende forskel i metodisk indfaldsvinkel. Jeg har ikke tilstræbt originalitet med min kritik af historikernes gentagelse af, at 1523-forordningen er en livsfæstebestemmelse, men når jeg har valgt at fremhæve Steenstrups, Arups, Schultz' Danmarkshistorie, Politikens Danmarks historie, og senest Gyldendals og Dansk Socialhistorie, så er det fordi disse værker er udbredt og meningsdannende, og at det er via sådanne værker – understøttet af f.eks. Aksel E. Christensens specialafhandling –, at myten fastholdes.

I modsætning hertil er Estrups artikel i *Historisk Tidsskrift* ligesom Allens senere langt mere udbredte skildring af *De tre nordiske Rigers Historie*, der begge afviser, at der er tale om en livsfæsteforordning, gået i glemmebogen. (Allen har jeg direkte nævnt i min historiografiske gennemgang).

Men hvad så med Fridericia og Astrid Friis? De er jo nyere og må vel derfor være myte-brydende? Problemet er imidlertid, at Fridericias forbehold over for livsfæsteproblematikken forekommer i en *fodnote* til værket *Adelsvældens sidste Dage*, der handler om perioden 1648–1660, mens Astrid Friis' »opgør« med livsfæsteforordningen blot består i en *bisætning* i Dansk Biografisk Leksikon under *Mogens Gøye*, hvor hun nævner, at han bl.a. havde noget at gøre med den forordning, »der sikrede fæstebonden mod vilkårlig udvisning«. (Jvf. *Dahlerups note 4*, s. 280)

At anføre Fridericias fodnote og Astrid Friis' bisætning som eksempler på, at der sideløbende med den bastante livsfæste-tradition har været en *anden* tolkning forekommer

mig rent ud sagt proportionsforvrængende og røber efter min mening – for nu at være skarp – en manglende sans for, hvordan den historiske bevidsthed dannes uden for den allernærværende forskermening.

Men måske genspejler denne sidestilling af en fodnote og en bisætning med hele den magtfulde livsfæste-tradition en distance til selve spørgsmålet om, hvorvidt det er væsentligt eller uvæsentligt at udnævne Frederik I's forordning til at være den vigtigste inden landboreformerne, *netop* fordi den hævdes at være en forordning om *livsfæste*. Meget tyder på det, for konklusionen på Dahlerups artikel om *Fæstet i breve og domme*, der er aflødt af mit opgør med livsfæste-myten, er, at Dahlerup »fristes til at betegne den som en »livsfæsteforordning« (eller hvad man nu vil kalde det under adelsvælden og frem til landboreformerne fremherskende system), kort sagt, at bonden – så længe han opfylder de almenkendte forudsætninger – kunne beholde gården, så længe han vel og mærke ønskede det«.

Baggrunden for denne konklusion, hvor livsfæsteforordningen ganske vist forsigtigt sættes i anførselstegn, er, at livsfæstet efterhånden bliver almindeligt, dog modificeret derhen, at det må være det, der sker, når det efterhånden mere og mere – i både forordninger og lensbreve – indskræpes, at bonden ikke uden videre kunne udsמידes af fæstet, og slet ikke uden angivelsen af en grund og uden varselsprocedure.

Dahlerup anerkender, at selve 1523-forordningen ikke påbyder livsfæste. Han nøjes med at sige, at den forekommer ham »i allerhøjeste grad at foregribe, om ikke ligefrem slutte sig« til den udvikling, som *netop* er ridset op.

En egentlig placering af Frederik I's forordning i forhold til den situation, den er

udstedt i, foretager Dahlerup i realiteten kun ét sted, hvor han fremhæver, at baggrunden for forordningen er nullifikation af Christian II's lovgivning, der havde givet løfte om fastere regler i forbindelse med indgåelse af fæstekontrakter. Tilintetgørelsen af Christian II's love skabte usikkerhed for bønderne. Det er derfor, at »Frederik I... fandt det på sin plads at forsikre bønderne om, at man ikke dermed (med nullifikationen) tilsigtede nogen ændring af den (større eller mindre) grad af sikkerhed, de måtte have i deres fæstemål«.

Og Dahlerup anser endda Frederiks forordning for mere vidtrækkende end Christian II's. For Christian II havde jo kun lovet en minimumsfæstetid, hvilket nok var til gavn for småbønderne, men ikke til gavn for de fæstebønder, der »tænkeligt forlængst i praksis havde opnået en i hvert fald »livsfæsteliggende« position i takt med stedsmålets udbredelse«¹.

Og – fortsætter Dahlerup – »dette kunne igen bidrage til at forklare den yderst ringe opbakning blandt bønderne for Christian II's sag, medens Frederik I med sin forordning af 1523 holdt sig indenfor de eksisterende rammer, men til gengæld gjorde det muligt at udstrække langtidsfæsternes vilkår til alle bønder. .«.

Dette ræsonnement forekommer mig ejendommeligt, eftersom en fastsættelse af en minimumsgrænse jo ikke forhindrer længere fæstetid og dermed heller ikke livsfæste. Skulle langtidsfæsterne blive sure på Christian II, kunne det vel kun begrundes i, at han fastlagde en maksimumsgrænse. Men hvorom alting er, så fastlægger Frederik I's forordning hverken en grænse opad eller nedad – og derfor heller ikke livsfæste.

Dahlerup ender altså med forsigtigt at ka-

1. Nogle af diskussionsdeltagerne har med rette kritiseret mig for et uberettiget angreb på Johan Hvidtfeldts tolkning af Christian II's fæstelovgivning i Politikens Danmarkshistorie. Jeg har nemlig som kildegrundlag brugt Kolderup-Rosenvinges udgave, mens Hvidtfeldt har anvendt en anden kilde, nemlig den af ham selv fremdragne fra den Arnamagnæanske Samling. Forskellen er, at i den Kolderup-Rosenvingeske udgave tales der om en fæstetid på ti til tolv år, mere eller mindre, som norm, hvor der i AM-udgaven direkte anføres 8 år som minimumsfæste. Så Hvidtfeldt har altså ikke læst forkert, som jeg har hævdet, men blot brugt en anden og ifølge bl.a. M. Rathsack mere troværdig kilde. (Jvf. Rathsack: *Historisk Tidsskrift*, 12. rk., II, s. 293–336) – Men uanset hvilken kilde man iøvrigt henholder sig til, viser de begge, at Christian II opererede med en fæstetid, der var kortere end livsfæste.

rakterisere Frederik I's forordning som en beroligelse af bønderne, en forsikring om, at ingen drastiske ændringer var på trapperne, og at forordningen med dens garanti mod uberettiget udsmidning peger frem mod, at bønderne har ret til at blive siddende på deres fæstegårde hele deres liv, eftersom det efterhånden bliver almindeligt, at bønderne er livsfæstere.

Dermed er Dahlerup – så vidt jeg kan se – nået til en konklusion, som ikke strider mod min, eftersom han ikke tildeler Frederik I's forordning livsfæstestatus. Men til gengæld fristes han alligevel til at kalde den en »livsfæsteforordning«, fordi den og dens efterfølgere *i realiteten* kommer til at forsvare det rent faktisk eksisterende livsfæste.

Med denne gummiagtige følgeslutning forsvinder imidlertid den problemstilling, som det var min hensigt at sætte i centrum: nemlig, om statsmagten med forordningen af 1523 indførte livsfæste?

Når svaret på dette spørgsmål i sig selv er vigtigt, skyldes det netop oparbejdelsen af myten om, at Frederik I og hans godsejrerregering ved lov indførte fæsteopsigelighed på livstid. Een ting er, at der ikke ud af loven selv kan læses et livsfæste, en anden ting er, at omstændighederne gør en sådan fortolkning helt urimelig, ikke mindst fordi en livsfæstelov ville betyde en urimelig tidlig statslig regulering af det samfundsmæssigt grundlæggende kontraktforhold mellem bønder og godsejere.

Ved at sætte skel med en livsfæsteforordning i 1523 kommer man uvægerligt til at underbetone den strid mellem godsejerne og bønderne om fæstevilkårene, som først fik sin endelige statsstemplede formelle løsning med forordningen af 19. marts 1790, som er den første forordning, der eksplicit påbyder livsfæste (*Jvf. herom Porsmose, anf. arb., s. 31 f*)

Ganske vist bemærker 1790-forordningen i sin præamble, at Loven, dvs. Danske Lov, og dermed også de formuleringer, som danner grundlaget for Danske Lov, og som kan føres tilbage til 1523-forordningen forudsætter livsfæste. Men alligevel må Christian VII – dvs. kronprinsregeringen – med den nye lov understrege, at »alle hidindtil udgivne Fæste-

breve, hvad enten de lyder paa visse Aar eller paa Opsigelse, dog bør gælde for Bonden og hans Hustrus Livstid, saa længe hun er Enke...« Og Hans Jensen, hvorfra citatet stammer, kommenterer 1790-forordningen med den bemærkning, at man næppe før denne formulering har haft et udtrykkeligt forbud mod tidsbegrænset fæste. (*Jensen: Dansk Jordpolitik, I, 1936, s. 159 f*)

Man skal således helt frem til bondereformene, før man finder en forordning, der uden nogen tvivl er en livsfæsteforordning – dvs. 267 år efter 1523-forordningen.

Uanset uenigheder om og nuancer i opfattelsen af fæstebondens retsbeskyttelse i perioden fra 1523 til 1790 er der ingen af mine opponenter, der har fastholdt en fortolkning af 1523-forordningen, der berettiger den traditionelle udnævnelse af den til at være en livsfæsteforordning.

Tværtimod har Frank Pedersen i *Fortid og Nutid, XXX, 1983, s. 97–110*, yderligere umuliggjort en sådan fortolkning, og endelig er Porsmose (anf. arb.) ligeledes – helt uafhængig af min artikel – nået til samme resultat.

Det er således blevet bekræftet, at *myten* om, at staten i 1523 gennemfører en enestående bondevenlig lov – hvilket har fået flere historikere til at svømme over af begejstring – er uden bund i virkeligheden.

Peter Bøegh Nielsen: Erhvervshistorisk forskning – nuværende tendenser og fremtidig profil

Der er inden for de seneste årtier på et internationalt plan sket en relativ betydelig udvikling og udbygning af den erhvervshistoriske forskning. Dette forhold er forårsaget af dels den generelle interesse for de materielle og økonomiske aspekter af den historiske udvikling, dels mere specifikt af virksomhedernes – f.eks. de multinationale selskabers – stigende indflydelse på den samfundsmæssige udvikling siden 2. Verdenskrig. Den historiske forsknings øgede fokusering på den økonomi-